



M.Ya.Rudynsky  
**Museum of Arts**

*The Brief Guide*

1919 Poltava 1000



Рудинський М.Я.  
**Музей мистецтва**

*Коротенький провідник*



Михайло Рудинський (14.10.1887 — 23.06.1958) — відомий український археолог, історик мистецтва, музейник, пам'яткоохоронець, педагог, один із керівників української археологічної науки та національного пам'яткоохоронництва 1920-1950-х рр., доктор історичних наук, професор, громадянин і "ідомний українець", за образом висловом В.Г.Короленка, людина кришталевої чесності і найширішого серця.

М.Я.Рудинський народився 14/27 жовтня 1887 р. в Охтирці на сучасній Сумщині, в родині земського лікаря. Освіту отримав у Охтирській гімназії, продовжив навчання в Петербурзькому, згодом — Харківському університетах. Захистив магістерську дисертацию про неолітичні пам'ятки Поворсля (1907 р.). Подальший життєвий шлях вченого проляг через Путнів, Переяслав, Київ та Петроград, де молодий педагог у навчальних закладах пропагував учням любов до батьківщини і вітчизненої історії та вів розкопки у численних експедиціях.

На хвилі національного піднесення 1917 року М.Я.Рудинський повертається до рідної домівки, а восени того ж року у пошуках роботи переїжджає до Полтави. Родина Рудинських — Михайло Якович і його рідні сестри — Марія Яківна та Євгенія Яківна (Савицька), оселилася на квартирі по сучасній вул. Короленка, 1, поряд із будинком відомого письменника-демократа В.Г.Короленка. З його розкошною вченій та

вірні супутницею, помічницею подвижника науки і музейництва, пілігримували найбільш дружені і теплі стосунки. Сестри майже весь час залишалися поряд з братом, поклавши життя на олтар розвитку української культури, науки, музейної справи.

В місті М.Я.Рудинський обіймає посаду завідувача Педагогічним бюро Полтавського губернського земства, поринає у видавничу діяльність, стає членом наукових товариств, зближується з яскравим колом широких діячів української науки і культури. Любов до старожитностей приводить Рудинського до Народного музею Полтавщини (так звався тоді Полтавський краснавчий музей), до головування у Губернському комітеті охорони пам'яток старовини та мистецтва.

Метою його життя стає ратування історико-культурних цінностей, збереження пам'яток, формування музейних збірок. 1919 року молодий учений створює картинну галерею — Галерею мистецтва губернського музею (попередника Полтавського художнього музею), бере участь у формуванні Полтавського губернського архіву, майбутньої обласної бібліотеки. Саме тоді і з'являється його перший монографічний нарис — "Архітектурне обличчя Полтави", — відоме на сьогодні дослідження про пам'ятки та архітектуру Полтави, ілюстроване малюнками Федора Рожанківського.

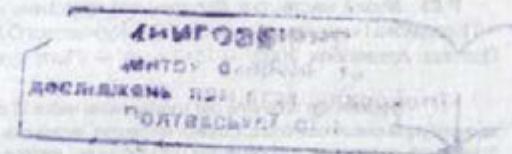
Складнощі того буревісного часу, обмаль коштів на наукову і збиральніцьку діяльність, хвиля перших репресій, що не обминала родину Рудинських, не зломила археолога і пам'яткоохоронця. У найскладніший час він стає заступником, а з 1922 року — директором Центрального пролетарського музею Полтавщини. Разом із групою відомих полтавських музейників створює експозиції центрального музейного осередку Полтавщини, переобладнав будинок Полтавського губернського земства під музей, консультує музейне будівництво в межах краю, очолює пам'яткоохоронну і видавничу діяльність у колишній губернії.

Принципове ставлення до виконання власних обов'язків, авторитет М.Я.Рудинського як вченого й інтелігента призвоють 1924 року до заміни його на посаді директора музею членом ВКП/б/ та передачу матеріалів на ньюто слідству за приписані грехи.

26.891 (ЧУКР-ЧПОЛ) А2

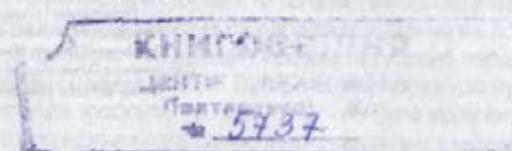
Р83

Управління культури Полтавської облдержадміністрації  
Центр охорони та дослідження пам'яток археології  
Відділ культури та дозвілля Полтавського міськвиконкому  
Полтавський художній музей (галерея мистецтв)



# Рудинський М.Я. Музей мистецтва

Коротенький провідник



Полтава  
"Археологія"  
2002

Рудинський Михайло.

Р 83 Музей мистецтва. Коротенький провідник. — Вид. 2-е, доп. / За ред. Супруненка О.Б. — Передмова і коментарі Бочарової С.І., Курчакової О.М., Супруненка О.Б., за участі Ханка В.М. — Полтава: Археологія, 2002. — 16+2 с.: іл. — (Полт. художн. музей. ЦОДПА).

Видання, що побачило світ в друге майже через 85 років, до 115-ї річниці від дня народження автора — відомого українського археолога, історика мистецтва, музеївника, одного з керівників української археологічної науки та національного пам'яткохоронництва 1920-1950-х рр., доктора історичних наук, професора, фундатора Полтавського художнього музею Михайла Яковиша Рудинського (1887-1958) — один з перших полтавських післяреволюційних музейних путівників, яскраву документальну пам'ятку з історії музею та своєрідна пам'ятка становлення українського мистецтвознавства і музейництва.

ББК 26.891 (4УКР. — 4 Пол.) я2 + 85

© Рудинський М.Я., 1919, 2002  
© Полтавський художній музей, 2002  
© Центр охорони та дослідження пам'яток археології, 2002

Наукове видання

Рудинський Михайло Якович  
Музей мистецтва

Коротенький провідник

Видання друге, доповнене.

Передмова і коментарі:  
Бочарової Світлани Іванівни  
Курчакової Ольги Миколаївни  
Супруненка Олександра Борисовича  
Ханка Віталія Миколайовича

Комп'ютерний набір Удовиченка О.  
Комп'ютерна верстка Тіткова О.В.

На обкладинці:

Тимошенко А.М. Галерея мистецтва у Полтаві. Туш, перо, 2002.  
Підл. до друку 30.11.2002. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Ньютон, Ариал, Таймс. Друк плоский.  
Ум.-друк арк. 2:1. Ум.-фарб. відб. 1:1. Обл.-вид. арк. 1:0. Тираж 350 прим. Вид. № 89/2002.

Виддруковано: ПП "Техсервіс", м. Полтава-3, вул. Комсомольська, 24. Тел 56-36-71

## ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРЕВИДАННЯ

Ви тримаєте в руках один із перших полтавських післяреволюційних музейних путівників, яскраву документальну пам'ятку з історії Полтавського художнього музею зокрема та музейного будівництва на Полтавщині взагалі, своєрідну пам'ятку становлення українського мистецтвознавства і сучасної наукової української мови. І хоча путівник "коротенький", він повною мірою характеризує склад і перші кроки ційно народженої Галереї мистецтв — з 1920 року відділу Народного музею Полтавщини, чи, як його пізніше називали, — Центрального пролетарського музею Полтавщини, згодом — Полтавського державного музею ім. В.Г. Короленка, а сьогодні — Полтавського краєзнавчого музею.

Путівник віддзеркалив початковий стан формування колекцій музею на 1919 рік Михаїлом Яковичем Рудинським, за участі відомих полтавських музейників В.Ф. Ніколаєва, Є.Я. Рудинської та В.М. Щербаківського. Його підґрунтів стала мистецька збірка відомого художника-передвижника, полтавця Миколи Олександровича Ярошенка (1846-1898), передана у дар Полтавському земству вдовою митця Марією Павлівною Ярошенко (+1915). А збирання колекцій упродовж 1917-1919 рр. здійснювалося фахівцями-музейниками у залишених напризволяще маєтках кн. Кочубеїв у Диканьці, Репнініх в Яготині, Галаганів у Сокиринцях, гр. Капністів в Обухівці та Гоголів-Яновських у Василівці на Полтавщині. Частина мистецьких цінностей була передана у дар чи на постійне зберігання діячами культури, дворянами і міщенками Полтави та губернії перед виїздом за межі охопленої революційними подіями країни. Від цього, зафіксованого путівниковим описом стану, галерея мистецтв зростала, аж поки 1940 р. не була відділена від обласного краєзнавчого музейного осередку в якості самостійного художнього музею.

Картинна, або "Образова галерея", відкрита 27 квітня 1919 р. в копишиному особняку п. Володимира Болюбаша по вул. Спаській, 11 — вишуканому двоповерховому будинку (1912, арх. П. Альошин). Зали цієї споруди були, за проектом М. Я. Рудинського, пофарбовані у різні кольори з метою створення певної виставкової атмосфери, а звідси — й отримали назви — "червона", "синя", "оливкова" тощо.

Про створення музею маком чимало публікацій, серед яких особливо вартісними є спогади сестри фундатора та участінці побудови першої експозиції — відомої музейниці і перекладача Є. Я. Рудинської (1885-1977), описи галерей середини 1920-х рр.<sup>2</sup> та ін. Завдяки старанному опрацюванню величезної кількості джерел Полтавський художній музей має на сьогодні один з кращих в Україні описів бібліографії історії колекцій, пер-

соналій співробітників та реєстри всіх видань закладу, укладені мистецтвознавцем В.М.Ханком<sup>2</sup>.

Історія існування музею — цікава та драматична водночас — є віддзеркаленням епохи. Не обминула музею й остання війна, полум'я якої поглинуло понад 20 тис. експонатів. У визволенні Полтави художній музей відновив свою роботу на основі 4176 врятованих предметів мистецтва.

Післявоєнне покоління музейних працівників було налаштоване на розвиток та збільшення музейної збірки. Саме завдяки їх зусиллям експозиція поповнилася роботами І.К.Зайцева, К.Є.Маковського, Джорджа Доу, ряду західноєвропейських, українських та російських мальярів. 1977 року повернуто "Уранішню молитву" Ж.Б.Гръоза, що вважалася назавжди втраченою.

Сьогодні колекція музею нараховує близько 9 тис. експонатів.

25 вересня 1999 року в м.Полтаві відкрилася новозбудована Галерея мистецтв (арх. Ю.Олійник).

До цього приміщення, за рішенням міськради, було переведено збірку Полтавського художнього музею. Новий дім створив сприятливі умови для збереження та розвитку музею, фундатором якого був М.Я.Рудинський.

Готуючи до друку друге видання путівника, укладачі використали брошуру 1919 р.<sup>4</sup>, змінивши лише окремі елементи правопису на сучасні та виправили кілька друкарських помилок. Впевнені, що путівник зацікавить широке коло мистецтвознавців, істориків, краєзнавців та стане для них "Коротенький провідником" з митецької історії Полтавського краю. Примітки укладачів перевидання внесені в кінець тексту.

1. Рудинська С.Я. Уваги до історії створення Полтавського художнього музею // Документи з історії Центрального пролетарського музею Полтавщини. Зб. док. / Упоряд. Сутуриненко О.Б. — Полтава, 1993. — С.48-61.

2. Бойків М. Збірки художньої галереї музею // Збірник, присвячений 35-річчю Музею. — Полтава, 1928. — Т.1. — С.117-137.

3. Полтавський художній музей. 1919-1994: Бібліографічний посібник / Перел. й упорядк. Ханка Віталія. — Полтава: Полт. літератур, 1994. — 204 с. — 1114 назв.

4. [Рудинський М.]. Музей мистецтв: Коротенький провідник. — Полтава, 1919. — 24 с.

Випускаючи в світ перший коротенький провідник по Музею, адміністрація вважає за потрібне сказати кілька слів про історію цієї нової для Полтави інституції.

У часи бурхливих подій останніх років не раз виникала думка про застиковання в Полтаві спеціального комітету, що взяв би на себе охорону пам'ятників старовини і мистецтва, які гинули і гинуть у червоній пожежі революції. Ще в перші місяці по февральських подіях 1917 року в Полтаві було засновано "Комітет по охороні пам'ятників старовини", на чолі з К.Мошенком<sup>5</sup>. У кінці 1918 року в Полтаві постає "Українське Наукове Товариство дослідування й охорони пам'яток старовини і мистецтва" на чолі з В.Шербаківським<sup>6</sup>, в якому і виникає думка про утворення Комітету в його нинішньому виді. Під час останнього перевороту і заміни Директоріанської влади владою Рад<sup>7</sup>, Радянська влада утворила "Комісаріат по охороні культурних вартостей на Полтавщині" на чолі з Г.Демочкою<sup>8</sup>. В своїй нинішній конструкції, Комітет із найширшими повноваженнями, — під назвою "Комітет по охороні пам'яток старовини, мистецтва і природи на Полтавщині" на чолі з К.Ляховичем<sup>9</sup> було засновано десь в лютому 1919 року і він відразу став до праці. Одним із перших його завдань було захистити від знищенні ті речі мистецтва, які знаходилися у небезпеці в м.Полтаві, завдяки реквізіції помешкань під урядові установи і перевезення обставлення до складів Земглітлового Відділу, і в більшіх до Полтави маєтках великих землевласників<sup>10</sup>.

Обхід всіх реквізізованих помешкань і кілька експедицій до повітів<sup>11</sup> зберегли від загибелі сотні коштовних речей мистецтва. Далі Комітет мав на меті систематичний об'єзд повітів у цілях відбору і вивозу до Полтави найцінніших предметів мистецтва з велико-панських осель, де вони збиралася протягом двох останніх століть. На превеликий жаль, обставини часу, як от повна руйнація комунікаційних шляхів, стан війни, брак відповідних коштів і т. ін. спричинилися до того, що Комітет не мав змоги розвинути свою діяльність так широко, як то було намічено. З великим сумом треба констатувати, що завдяки суворій дійсності революції тисячі речей мистецтва загинули безслідно.

Основою нашого Музею, його "наріжним каменем", є колекція картин М.О.Ярошенка, подарована, згідно його волі, влюбленою артисткою місту Полтаві<sup>12</sup>.

Вона складається з цінної збірки російської школи малярства епохи т.зв. "передвижництва" і великого числа картин та студій Ярошенка, які разом із 23 альбомами рисунків олівцем, складають найбільш повне зображення його робіт. Ця колекція — знов таки завдяки обставинам сучасності — довгий час не могла бути виставленою<sup>13</sup> і лише при допомозі Комітету стала власністю широкої публіки.

Не дивлячись на те, що Музей Мистецтва у нинішньому вигляді навряд чи може претендувати на називу Музею в справжньому розумінні цього слова — він уже робить своє велике культурне діло.

Ми глибоко віримо в те, що мистецтво, призване облагородити людську природу, особливо потрібне нам у наші страшні і жорсткі дні, так само, як і Музей потрібний для того, аби наочно довести необхідність зберігати для нащадків великі здобутки людського генія.

Музей Мистецтва відкрито щодня, крім понеділків і днів після великих свят, від 10-ої до 2-ої години вдень. У середу і п'ятницю — для екскурсій, в інші дні — для всіх бажаючих. Вхід безплатний. Відвідувачі повинні залишати у швайцара верхнє вбрання, капелюхи, трости, книги, пакунки і т. ін. До виставлених речей доторкатися руками рішуче забороняється. Курити у помешканні музею не можна.

Адміністрація музею пропонує відвідувачам такий план огляду окремих кімнат:

#### Нижній поверх.

1. Червона кімната. Старі майстри XVI-XVIII століть.
2. Синя кімната. Портрет XVIII-XIX століть.
3. Вестибюль. Фарфор (XVIII ст.) і бронза (XIX ст.).

#### Верхній поверх.

4. Червона кімната. "Передвижники".
5. Півциркульна кімната. Етюди М. Ярошенка.
6. Сіра кімната. Картини М. Ярошенка.
7. Сходи. Теж.
8. Коридор Г.Мисоедова.

### Старі майстри

Малювання, в широкому розумінні слова, є досягнення нових часів. Греко-Римський світ користувався з малювання майже винятково в цілях декораційних (вазове малювання греків, стінний розпис римлян), і лише в окремих випадках малювання античності є самодовільною галуззю мистецтва. Християнство відкрило новий шлях малювання античності в іконописі, але ж, у силу своєї односторонності, ставило його розвиток у вузькі рамки; середньовічна Європа — епоха перемоги церкви і підкорення її всіх проявів людського духу — повинна була накласти свою руку на дальший розвиток малювання тим більше, що західноєвропейська латинська церква у храмах більше любила скульптуру, статую.

Іконопис розвивається на Сході, в церкві православній грецькій. Але ж той самий настрій християнського піднесення, відмовлення від життя, зосередження думки на загробному істнуванні і т. п. спричинилися до того, що в мальарстві-іконописі встановився особливий тип роботи, так званого, "візантійського письма": ідеалізована краса неземних істот, суровість виразу обличчя, спокійність рухів, строгость розроблення деталей — те, що звуться "іконою", "ліком".

У XIII і XIV сторіччях в Західній Європі і, особливо, Італії, де заміна середньовічного укладу існування, в стінах одірваних від життя лицарських замків, життям великих городів-республік ішла більш швидким темпом — вперше проходить протест проти важких пут церкви, яка так довго тримала в послушнстві людську думку, людську вільну творчість. На зміну середньовічніх поглядів на земне життя, як щось гріховне, нікчемне, у порівнянні із життям за гробом, — приходить світле й радісне почуття вартості і цінності нашого життя тут, на землі, нещасній у своїх змаганнях, але ж без кінця прекрасній.

В Італії, де традиції античного світу з його буйним розквітом мистецтва трималися особливо міцно, раніше від усіх інших народів згадали про інший світогляд древніх, про їх світле прийняття життя, оспіване Анакреонтом і Горацієм, про їх чоловікоподібних богів — прекрасних богів Феба-Аполлона й Афродіту-Венери, Амура, бога земного життя Діоніса-Вакха і його безтурботну компанію фавнів, німф і наяд.

Ця згадка про давнє минуле, це порівняння "середньовіччя" з " античністю" перейшло в рішуче захоплення старою грецько-римською літературою, філософією, мистецтвом і в гаряче бажання їх відродити.

Так постало "Відродження" або "Ренесанс". Зрозуміло, що у мальарстві, де майстри були зв'язані християнським сюжетом і де візантійська іконописна манера царювала безрозрідально — античне мистецтво відразу не могло дати безпосередніх наслідків, і тому в роботах XIII і XIV сторіч все ще почувається стара традиція.

Рішучий поворот мальарства в бік життєвості фігур і свободи трактовки виявився у роботах флорентійського майстра Джотто ді Бондоне (бл. 1267-1337).

Майже одночасно із Джотто в близькій до Флоренції Пізі працює перший скульптор нових часів Ніколло Пізано (1260-1280).

Скоріше за Джотто флорентійське мальорство висуває чудових майстрів ранньої доби Відродження — Томазо ді Сан-Джованні Мазаччо (1401-1428), Фра Беато Анджеліко да Фієзоле (між 1386/1400-1455), Фра Філіппо Ліппі (бл. 1406-1469) і ряд менших. Флорентійська школа XV сторіччя завершується геніальним Сандро Боттічеллі, славнозвісним учнем Ліппі (1446-1510), який один з перших поширює сюжети своїх попередників трактовкою мотивів античної міфології ("Народження Венери").

Потроху мальство, увільнене від пурпурньовіччя, широкими хвилями переходить по цілій Італії, утворюючи нові школи, викликаючи до роботи великих майстрів Ренесансу.

Майже в кожній італійській країні, в кожнім великому місті постає власна школа мальства, що утворюється з робітні (майстерні) вчителя.

Найбільшими школами XVI сторіччя в Італії були: флорентійська з Мікеланджело Буонарроті (1475-1564), Леонардо да Вінчі (1452-1519), Андреа дель Сарто (1486-1531) і венеціанська — з Тіціано Вечеліо (1477-1576), Паоло Веронезе (1528-1588), Тинторетто (1512-1594).

Італійське мальство, зростаючи на ґрунті католицизму й античної давнини, давши нам найвищі твори мальства, ніколи не спускалося до трактовки реального життя. Навіть зовсім реалістичні, здавалося б, портрети сучасників і ті носять на собі сліди того віддалення від "грубого життя", від "низьких" сюжетів, яке властиве мистецтву цієї епохи. Не дивлячись на широкий розвиток і його загальнодоступність — мистецтво італійського Ренесансу було мистецтвом аристократії.

Демократизація мистецтва, не в смислі приступності, а в розумінні трактовки чисто народних сцен, належить Півночі Європи і провадиться народами, які ідейний протест італійського Відродження перевели в дільний протест Німецької Реформації.

Порвавши зі старими традиціями латинської церкви, роздушивши мітицизм середньовіччя раціоналізмом нових часів — германські народи встановлюють у мальстві реалістичну течію. Ця доба, належачи хронологічно лише кінець Раннього Італійського Ренесансу (найстаріші майстри працювали в XV сторіччі), утворили кілька шкіл: 1) фландрську з Яном і Губертом Ван Ейками (XV стор.), Гансом Мемлінгом (1430-1494), Пітером Паулом Рубенсом (1577-1640), Антонісом ван Дейком (1599-1641), 2) німецьку — з Лукасом Кранахом Старшим (1472-1553), Альбрехтом Дюрером (1471-1528), Гансом Гольбейном Старшим (1460-1524) і 3) голландську — з Яном Брейгелем (1568-1625), Фр. Гальсом (1584-1666) і Рембрандтом ван Рейном (1607-1669). Їх досягнення — портрет і реалістичні сценки з натури. На теми релігійні писали лише майстри XV і першої половини XVI сторіч; на теми античні — Рубенс і Ван Дейк.

Досягненням фландрської школи, окрім підходу (реалізму), було відкриття чисто мальського порядку — розміщування фарб на олії, замісць яєчного білка чи меду в, так званій, старо-італійській темпері, що дало змогу розвинути один з наймогутніших засобів нового мальства — світлотінь.

В нашому музеї XVI сторіччя італійського Відродження належить "Мадонна" невідомого майстра флорентійської школи (№ 6).

Решта оригіналів належать італійським майстрам XVII і XVIII століття: Карло Маратті (1625-1713), римська школа, "Мадонна" (№ 10); його учні Франческо Тревізані (1656-1746) "Розп'яття" (№ 9) і Джовані Battista Тьєполо (1696-1770), венеціанська школа, "Втеча до Єгипту". Окрім стоять три пейзажі (№№ 31, 32, 33) венеціанського майстра Франческо Гварді (1712-1793).

Інші — копії з італійських майстрів XVI і XVII століття: Гвідо Рені, болонської школи (1575-1642); Анджеліко Бронзіно, флорентійської школи (1502-1572), Андреа дель Сарто, флорентійської школи (1486-1531), Тіціано Вечеліо, венеціанської школи (1477-1576), Корреджо (1494-1534).

З творів іспанської школи заслуговують на увагу Педро Анастасіо Боканегра (1636-1668) — "Свята" (№ 20) і дві картини невідомого майстра: "Обрізання Господнє" і "Втеча до Єгипту" (№№ 7, 8).

Фландрські школі, в її пізній добі, належить Горманс (1617-1680), з творів якого маємо чотири картини (№№ 21, 25, 37, 38).

Голландська школа представлена: "Портретом" (№ 24) Адріана ван Остаде (1616-1685), "Портретом Елизавети Богемської" (№ 39) Міхеля Мірвельта (1568-1641), "Портретом" невідомого майстра (№ 35) — Кейпа?, картинами Венікса (№№ 22, 26), Мельхиора де Гондекутера (1636-1695) і рядом картин менших майстрів.

Бронза, за винятком груп, що стоять на столиках — "Діти" і "Афіна", які належать XVII сторіччю, — відноситься до епохи імперії (Наполеонівська доба).

Серед бронзових речей заслуговує на особливу увагу годинник (на каміні) роботи найвизначнішого майстра епохи П. Томіра (1751-1843) — бронзова репліка мармурового годинника французького скульптура Філіппа Родлана<sup>11</sup>.

Меблі (малинова шовкова обивка) червого дерева — 30-40-х років [XIX ст.]<sup>12</sup>.

### Портрет XVIII і першої половини XIX ст.

Широкий розвиток й удосконалення портрету, походження которого відноситься до епохи т.зв. Треченто (XIV століття в Італії, епоха майстра Джотто), досягли свого апогею в XVI і, особливо, в XVII ст. у творах Ван Дейка і Веласкеса. Власне, йти далі у цьому напрямку, здається, вже не було куди. І, справді, XVIII сторіччя, спростивши роботу портретиста до зображення поясних портретів, дало, у порівнянні зі старими майстрами, значно менше.

Старий портрет, яким так захоплювалися західноєвропейські майстри XVI і XVII сторіч, через Польщу перейшов на Україну в епоху Гетьман-

щини (XVII ст.) разом з іншими галузями нового західноєвропейського мистецтва, які вплинули на наш іконопис, будівництво (українське бароко) і київську гравюру XVIII століття.

XVII і XVIII століття в історії України визначаються тим, що над рівнем рядової козацької верстви постає клас великих земельних власників зі складу військової старшини, яка, за прикладом польської шляхти, починає жити життям магнатів. Ця нова аристократія з усієї сили починає дбати про встановлення родинної генеалогії, про фіксацію на полотні представників роду. Так поширяється на Вкраїні портрет.

Звичайно, портрети тої доби, здебільшого, не виблискують майстерністю; часто-густо вони належать пензлеві місцевих майстрів, але ж серед них трапляються прекрасні речі.

Взірцем таких портретів у нашему Музеї є портрет В.Л.Кочубея (кінець XVII або початок XVIII століття)<sup>12</sup>. Меншої вартості художньої, але ж хорошої роботи суть два портрети невідомих представників старшини першої половини XVIII століття.

Таким чином, у Петербурзькому епоху російської історії, в ті часи, коли для виконання портретів до Петербургу закликались чужоземні майстри, на Україні вже працюють місцеві портретисти. Цілком зрозуміло, що Україна і дала Росії перших майстрів російського портрету, коли місцеве життя і рідна культура були принесені в жертву Петербурзькій імперії. Обидва найвизначніші художники-портретисти кінця XVIII і початку XIX століття — Дмитро Левицький і Володимир Боровиковський були українці. Перший народився у Києві р. 1745(?), другий — в Миргородському повіті р. 1757, 24 — VII<sup>13</sup>.

У Петербурзі вони пройшли школу Академії, де вчителем Левицького був Джузеппе Валеріані, Боровиковського, після співробітництва з Левицьким, — Лампі.

З портретів Боровиковського в нашему Музеї є портрет Безбородька (№ 18) і копія з нього (№ 1). Серед інших робіт заслуговують на увагу: "Портрет німецької принцеси" половини XVIII століття (№ 13), портрет власника Решетилівки Попова пензля Лампі (№ 24), портрет невідомого пензля Ф.Лампі, вчителя малярства Шевченка під час перебування його у Варшаві в р. 1830 (№ 21), і портрет К.Розумовського пензля Тіпцова (№ 26). Решта портретів XVIII століття меншої художньої вартості.

Серед портретів XIX століття треба звернути увагу на пастельний портрет роботи Віже-ле-Брен і мініатюри кн. В.Кочубея та гр.Розумовського (№№ 15 і 32). Решта — олійні портрети перших десятиріч'їв XIX століття (№№ 22, 29, 31, 33), акварельні портрети 30-50-х років (№№ 11, 16, 20, 28, 34, 36,) і два жіночі портрети 50-х років [XIX століття] (№№ 9, 10).

Окремо стоять: "Голівка" Ж.Б.Грьоза (1727-1805, № 17) і "Дама з гітарою" невідомого майстра XIX століття.

Скульптура: Зменшена копія з Медічійської Венери і дві малі копії "Флори" і "Венери". На вікнах — бронза на малахітових підставках стилю імперії (споха Наполеона). На столі — копія з Вандомської колони Наполеона<sup>14</sup>.

Меблі карельської берези — стилю імперії.

## Вестибюль

За винятком двох панно голландської школи пізньої доби, картини вестибюля належать пензлям другорядних майстрів XIX століття, переважно німецьких. Над горкою з фарфором і секретером з бронзовим годинником на ньому — два пастельні пейзажі першої половини XIX століття. По боках шафи з фарфором — дві шіті картини хорошої роботи, мабуть, початку XIX століття.

Фарфор, переважно, саксонських марок XVIII століття. В більшій шафі заслуговує на увагу французький посуд Севрського заводу XVIII століття (блакитний з білим, оздоблений рисунками Буше) і сервіз севрського фарфору (синій з золотом).

В кутку, на підставці — бронзова група стилю імперії. На каміні — годинник англійської роботи стилю імперії, французька бронза того ж стилю і фарфор імператорського заводу часів Ніколая I [Миколи I].

Всі останні бронзові групи — стилю і часів імперії.

## "Передвижники"

Як в російській літературі 60-70 років XIX століття яскраво виступає ідея громадського служіння письменства, виявлена в реалістичному напрямкові, продиктованому М.В.Гоголем, так і в розвитку російської школи малярства ті десятиліття визначаються громадським настроєм мистецтва і безрозільним захопленням реалізмом. На зміну замкненого у стінах Академії "мистецтва для мистецтва", що воно жило запозиченими із заходу класицизмом німців, і романтизмом Франції, — уже в 60-ті роки виступає ідея громадського служіння мистецтва; в колах артистичних все ширше переходить захоплення реалістичною течією малярства, зображенням "правди". Зрозуміло, — ця нова течія в мистецтві не могла відразу перебороти переконання Академії, де старі традиції трималися особливо міцно. Для завоювання нових позицій потрібна була ініціатива молодшого покоління артистів, яких Академія вже не задоволяла.

Цілком природно було чекати на те, що тая ініціатива проявиться раніше в Москві, більш вільної від впливу Академії.

І справді, в колах московської артистичної молоді виникає думка про утворення вільного товариства художників, що має служити інтересам нового громадянства, для якого рік 1861 служив вихідною точкою, і яке раз назавжди порвало зі старим для будування оновленого, розкутого із пут кріпацтва життя.

Московська ідея переходить до Петербургу. Московський гурток молодих сил із Г.Г.Мясоедовим на чолі збільшується йменнями М.І.Крамського, М.М.Ге, І.Ю.Репіна, і, таким чином, на початку 70-х років [XIX ст.] постає "Товариство Передвижних Виставок".

Під керуванням Крамського — видатного майстра, людини з широкими поглядами і благородним тлумаченням завдань мистецтва — Товариство розвиває широку діяльність, притягуючи все нові й нові сили.

Але ж поставивши собі певні задачі, обмеживши учасників завузькими рамками — реалізмом у трактовці, ідейності в змісті, одсунувши на другий план завдання малярства як такого — передвижництво скоро повинне було стати "кружковщиной", доктриною, яка вже не могла задоволити ні широких мас, ні, тим менше, артистичних кіл.

Од передвижництва потроху відходить один за другим ряд видатних артистів.

Висунувши в перші ряди таких художників, як, напр., М.О.Ярошенко, що протягом 25-ти років свято й непорушно ніс старі завіти передвижників 70-х років, ніби забувши про дальший розвиток мистецтва, — "передвижництво" вже в кінці 90-х років [XIX ст.] стало власністю історії російського малярства, звільнившись місце новим об'єднанням російських художників, які поставили перед собою нові гасла, нові завдання.

Найбільш характерними представниками передвижництва в нашому Музеї є: М.Ярошенко (1846-1898), Г.Мясоедов (1835-1911), І.Шишкін (1832-1898), В.Поленов (народ. в р.1844), І.Прянишников (1840-1894), М.Касаткін (нар. в р.1859), А.Кісельов (1838-1911), В.Максимов (1844-1911), В.Є.Маковський (нар. в р.1846), О.Літковченко (1835-1890), М.Дубовський (нар. в р. 1859), М.Кузнецов (нар. в р.1850).

Скульптура в кімнаті "передвижників" належить:

1. Бюст Ярошенка (серед кімнати) — Л.Позену,
- 2-3. "П'яниця" і "Бик", 1879 (на каміні) — Л. Позену,
- 4-5. "Чеченець" 1871 (на каміні) і "Кінь" — Є. Лансере,
6. "Собака" — Ліберну,
7. "Вовки" І.Р.Мене — 1848,

8. "Киргиз" — А.Оберу, 1872,

9. "Левретки" — І.Р.Мене<sup>5</sup>.

Меблі — стіл із провінційного empire'у [ампіру].

## М. Ярошенко

Микола Олександрович Ярошенко (1846-1898) за походженням українець, побачив світ у м. Полтаві. Син шляхтича і до того ж військової людини, М.О. здобув освіту в Полтавському Кадетському Корпусі і в 1 кадетському корпусі в Петербурзі, що раз назавжди визначило його життєвий шлях: той шлях ішов од рідного краю на північ. По скінченні корпусу М.О. залишається в Петербурзі, де проходить усе його життя, цілком одіране від України.

Роки його юнацтва — перші роки оновленої по скасуванні кріпацтва Росії — витворили з нього того високогуманного, ідеалістично-настроєного громадянина, який міг з'явитися лише в ті десятиліття самопожертви, і яким він залишився до останніх днів свого життя.

Близький приятель видатних людей свого часу, як от Михайлівський, Гліб Успенський, В.Соловйов, Менделєєв, Салтиков-Щедрін, Шелгунов, — М.О. відразу стає одним з найбільш діяльних і переконаних учасників "Товарищества Передвижних Виставок", яке зв'язує його з рядом найвизначніших художників доби, і в першу чергу із Крамським<sup>6</sup>.

Любов до малярства виявилася в Ярошенка ще в ранніх літах, звернувшись на себе увагу навчителя малюнків Полт. Кад. Корпусу — Зайцева<sup>7</sup>. По скінченні Кад. Корпусу в Петербурзі, М.О. вчиться малювання у Волкова<sup>8</sup> і вступає до Академії Мистецтв. Заняття з Волковим — прихильником "правди й змістовності" в малярстві, так само, як пізніше участь в "Тов. передвижництва" і дружба з Крамським, витворили з Ярошенка настільки переконаного "передвижника", що після смерті Крамського він стає на чолі Товариства і ретельно боронить його традиції.

Художня спадщина Ярошенка досить велика.

В своїх роботах М.О.Ярошенко виступає як портретист, автор ряду великих жанрових картин і пейзажист. Більшість його робот — олійні, але ж він залишив після себе багато рисунків олівцем і акварелей (в Музеї Олес. III (біля 150 ном.); пробував працювати і в скульптурі, але ж без особливого поспіху. З певністю можна сказати, що найбільш цінними ро-

<sup>5</sup> Кілька його робіт є в нас в кімнаті Старої Полтави<sup>9</sup>

<sup>6</sup> Одна з його робіт є в нашему Музеї: "Тоголь слухає лірника" (кімната Гоголя)<sup>10</sup>.

ботами його є портрети. З кращих портретів його пензля треба назвати портрети: В.Соловйова, Д.Мендельсона (аквар.), К.Кавеліна (1886), П.Стрепетової (1884).

В нашому Музеї кращими з його портретів треба назвати портрети: дружини (1875), Михайловського (1894) і автопортрет (1875) в овалі.

З великих картин його відомі — "На релях", "В'язень", "Сkrізь життя". Наш Музей, у порівнянні з музеєм Олександра ПР<sup>1</sup> і Третьяковською галереєю, має найбільше число його великих картин: "Невський проспект", "Причини невідомі", "Мрійник", "Юда", "Влітку", "В горах Кавказу", "Серед хмар". Ярошенко надзвичайно любив природу, особливо гірську. Більшість його етюдов (в нашему Музеї з його великих пейзажних робот с дві: "В горах Кавказу" і "Серед хмар"), передає нам кавказьку природу. Значно менше приваблювала його природа Зах.Європи і Півдня, де він подорожував (Єгипет і Палестина, Швейцарія).

Загалом беручи, не виблискуючи таланом першої величини, твори Ярошенка лишають враження загальної м'якості і мрійного задуму, а разом із тим, яскраво виявляють цільність його натури.

Він ніколи не працював для когось, він ніколи не шукав популярності і слави. На полотні він передавав лише те, що любила його ніжна, юнацька і в зрілих літах душа — однаково чуло, однаково любовно, однаково уважно — чи то гірський пейзаж Кавказу, чи то "Курсистку" або "Київських прохачів", чи обличчя близьких йому Михайловського і Сердечного.

Серед етюдов Ярошенка в півциркульній кімнаті — дві картини Мик. Бикадорова (1859-1891) — "Дівчата" і "За читанням".

Скульптури в кімнаті Ярошенка належать: йому — портретні скульптури дружини та її матері і Л.Позену — "Старець"; бюст М.О.Ярошенка в молодих літах — роботи Л.Позена.

Меблі, за винятком дивана під картиною „Юда”, — той же провінційний Empire 30-40 років [XIX ст.]

На сходах, серед картин М.Ярошенка: "Мрійник" (1892), "Влітку" (1895), "Дівчинка з іграшками" (1895), "В горах Кавказу" (1886), "Бебе", "Серед хмар" і кількох етюдов, — роботи Верхотурова "Портрет М.П.Ярошенко", Дубовського "Далі", П.Верещагіна "Долина ріки Ріоні", Ігнат'єва "Хлопчик із книгою".

На підставці — бронза французького скульптора Вагуе<sup>2</sup>.

В коридорі Г.Мясоєдова, крім численних його робіт, уміщено роботи М.Бикадорова, Н.Сверчкова, О.Ківшенка, М.Пимоненка, С.Васильківського, Ф.Кричевського і др.

Скульптура належить: Ярошенку — бюсти на шафах — Унковського і Ге; Позену — бюст Г.Мясоєдова; статуетки на тріумо і секретері — Мену. Бронза на вікні — японського стилю<sup>3</sup>.

### Література, примітки укладачів перевидання

1. Дис. Нестуди О.О. Перші кроки в діяльності пам'яткохоронних органів. 1917-1920 рр. // Охорона, відтворювання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. — К., 1989. — Частина перша. — С.55-56; Ніколаєв В.Ф. Из історії Полтавського художнього музея. Восломівання/Под ред. Супрунів А.Б. — Полтава, 1991. — С.7-27; Нестуди О.О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні. — К-Полтава, 1994. — С.111-112.

2. Детальніше [Рудинський М., Щенотьев В., Щербаківський В.]. Історія Товариства дослідування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині // Записки Українського наукового товариства дослідування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Полтава, 1919. — Вип. I. — С.VII-X; Щербаківський В. Провідник по Археологічному відділу Полтавського Народного музея з коротким оглядом передисторичного життя на Полтавщині. — Полтава, 1919. — С.23-25.

3. Дис. про цюго: Супруненко Олександр. Вадим Щербаківський: сторінки біографії // Архівний збірник на посвячення 90-річчю Полтавської Вченкої Архівної Комісії. 1903-1993. — Полтава: вид-во "Полтава", 1993. — С.90-91.

4. Дис. Солов'їв Дмитро. Розрізня Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу. 1914-1921. — Вид. 2-е, доп. — Полтава: Кривиніца, 1994. — С.142-154, 169; Несвіцький О.О. Полтава у дні революції та в період смуті. 1917-1922. Щоденник/Під. тезу, утворює та комент. Королеві В.В., Пустовіта Г.П., Янєво З.П. — Полтава, 1995. — С.85-89.

5. Детальніше: Нестуди О.О. Роль музеїв в охороні пам'яток історії та культури Радянської України в період з 1919 року до початку 30-х років // Задачі краснавства у дослідженнях і популяризації пам'яток історії та культури. — К., 1991. — С.70-82.

6. Про цюго. Граб В.І. У лещатах ДПУ: Нариси про безпідставну репресованіх діячів вітчизняної науки та культури. — Полтава: Археологія, 1999. — С.13-21.

7. Дис. [Рудинський М., Щербаківський В.]. Охорона пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині // Записки Українського наукового товариства дослідування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Полтава, 1919. — Вип. I. — Хроніка. — С.99-104; [Рудинський М.]. Образова галерея // Там само. — С.98-99.

8. Дис. [Рудинський М., Щербаківський В.]. Охорона пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — С.100-104; [Щербаківський В.]. Права Губкоміса у м.Полтаві. Права Губкоміса при сейфномії // Записки Українського наукового товариства дослідування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Полтава, 1919. — Вип. I. — Хроніка. — С.104-105; Нестуди О.О. В.М.Щербаківській і охорона пам'яток Полтавщини // Археол. зб. Полт.красн.музею. — Полтава, 1992. — Вип.2. — С.59-63.

9. Дис. Полтавський художній музей. 1919-1994. Бібліографічний посвідчник / Передм. І.упорядк. Ханка Віталія. — Полтава: Полт. літератур, 1994. — С.5-6.

10. Дис. Художественные коллекции и картины // Известия Полтав. Совета рабоч. депутатов. — г.Полтава. — 1919. — 27 марта. — Хроніка. — С.2.

11. Підпис автор "Проявівка" присвятив годиннику окрему роботу: Рудинський М.Я. З пригоду годинника роботи Томірової в картінній галереї Полтавського музею // Український музей. — К., 1927. — 361. — С.264-285.

12. На сьогодні один із портретів — невеличкої, на залізній болсі — експонується у скарбниці Полтавського краснавського музею. Про цюго діє. Більшій Платон. Українська портретна живопис XVII-XVIII ст. — Ліннвіград: Искусство, 1981. — С.204.

13. М.Я.Рудинський був ініціатором видання у Полтаві й монографічних наррисів про цих митців, які належали перші В.П.Горленко. Переклади цих робіт здійснила сестра видавця — С.Я.Рудинська Горленко В.Володимирівна.

мир Боровиковський / Пер. М.Савицькою [Рудинською]. — Полтава, 1919. — 34 с. — Сер. "Наши художники"; *переробр репр.* Добромисл. — Полтава, 1997. — № 1-2 (12-13). — С.178-188; Горленко В. Дмитро Левицький / Пер. М.Савицькою. — Полтава, 1919. — 22 с. — Сер. "Наши художники"; *про серію видань*. Супруненко Олександр. Видавець та автори полтавської серії "Наши художники" 1919 р. // Добромисл. — Полтава, 1997. — № 1-2 (12-13). — С.175-177.

14. На сьогодні, з ініціативи М.Я.Рудинського робіт, зберігся Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) (далі — ПХМ) належать: Франческо Гварді "Венеція" (п.о., 45x69, інв. № Ж-322), Мельхиор де Гонзакстер "Ворона у павичему пір" (п.о., 132x157, інв. № Ж-317), Гер Філіпп Томір "Захід" (группа до годинника) (бронза, літво, h-67, інв. № С-20), Франц Ксавер Лімпі "Портрет невідомого" (п.о., 57,5x48,5, інв. № Ж-335), Жан Батіст Грізо "Уранійша молитва" (п.о., 72x60, овал, інв. № Ж-631). Див.: Полтавський художній музей: Альбом / Авт.-упорядн. Скальської К.Г.; — К.: Мистецтво, 1982. — №№ 5, 9, 11, 10, 21), а також — Невід. ск. "Венера Медіційська" (мармур, олійна фарба, h — 110, інв. № С-35).

Колекція портретних мініатюр (рік вступу — 1919) має 43 роботи. Серед них Карл Фрідріх Кепке "Портрет В.П.Кочубея" (слонова кістка, гуаш, 9,3x7,8, овал, інв. № Га-39), Невід. худ. "Портрет графа Кирила Розумовського" (слонова кістка, гуаш, d-5, інв. № Га-51).

15. Сьогодні ПХМ належать: Л.В.Позен "Бюст М.О.Ярошенка" (гіпс, тон., 72x52x38, інв. № С-10), С.О.Лансер "Коні" (швунг, літво, 20,5x21,4x10,6, інв. № С-47), Ліберес "Собака" (бронза, літво, 20,5x33x10,5, інв. № С-48). Менші роботи Жюля "Сім'я вовків" (бронза, літво, 18x32,3x18,2, інв. № С-17) та "Левретка" (бронза, літво, 15,5x21,0x11,0, інв. № С-18).

16. М.О.Ярошенку був присвячений окремий нарик: М.Я.Рудинського. [Рудинський М.]. М.Ярошенко: З історії міста та репродукціями з його картин. — Полтава, 1919. — 12 с., 16 іл. — Сер. "Наши художники". — На титулі відзначено: М.Р.

17. Запис Іван Кінфратович (1805-1890) — рос. живописець, навчався в Петерб. Академії мистецтв (1831-1837). З 1848 р. жив у Полтаві, викладав малювання в Полтавському кадетському корпусі (1848-1885). Див.: Мінія Україн: Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. — К.: УЕ, 1992. — С.256.

18. М.Я.Рудинський поміжово вважає, що М.О.Ярошенко навчався у Василія Олексійовича Волкова (1842-1907) — рос. живописець, випускник Петербурзької Академії мистецтв, який жив і працював в Полтаві, викладав малювання у Полтавському кадетському корпусі (1875-1907). Насправді, М.О.Ярошенко брав уроки малювання в Адріана Маріоніча Волкова (1827-1873) — рос. живописець, навчався у Петербурзькій Академії мистецтв, жив у Петербурзі. Див.: Притков В.О. Николай Александрович Ярошенко. — М.: Искусство, 1960. — С.22-23; Государственная Третьяковская галерея: Каталог живописи XVIII - начала XX века (до 1917 года). — М.: Искусство, 1984. — С.106.

19. Роботи І.К.Зайцева з першої збірки музею не збереглися. 1957 р. правиччюю художнику — О Котельникову (м.Москва) — позарований: "Автопортрет". 1835 (п. о., 67x53, інв. № Ж-396), "Портрет Г.Л.Зайцевої" (п. о., 66x53, інв. № Ж-397).

20. На сьогодні ці роботи В.О.Волкова "Тоголь слухає кобзарі" (1900) зберігаються в Державному літературному музеї у Москві (див.: Словник художників України. — К.: УРЕ, 1973. — С.47), а варіант — у Державному заповіднику-музеї М.В.Гоголя у с.Василівка Шполяцького району Полтавської обл., де експонується у 9-й зали (див.: Заповідник-музей М.В.Гоголя: Путівник / Авт. Єніо Лідя. — Полтава: Вид-во "Полтава", 2001. — С.8).

21. Сучасний Державний Російський музей у Санкт-Петербурзі.

22. Робота не збереглася. *Барб' Антуан Луб* (1795-1875) — відомий французький скульптор, віддавав перевагу пластичному зображенням тварин. Його бронзові групи користувались величезним успіхом. Твори "Тигр та Крокодил", "Мертвий пізень" (Лувр, м.Париж). Див.: Енциклопедичний словник Брокгауз Ф.А. и Ефрона И.А. — С.16. 1891. — Т.5. — С.138.

23. На сьогодні у музеї зберігається та експонується 146 робіт із колекції М.О.Ярошенка, в тч. 55 — його пензля. Більшість з них згадуються автором путівника.

Клієнти і працівники Бюрою С.І. Куріковою О.М.  
Супруненко О.Б., ж учасні Харків ВМ

Ta M.Я.Рудинський вже був надто відомою особистістю в Україні. Його запрошують до Лаврського музею містечка у Києві, Історичного музею. 1924 року він обирається вченим секретарем Всеукраїнського археологічного комітету Всеукраїнської Академії Наук, до 1928 року очолюючи наукову діяльність в галузі стародавньої історії та археології в республіці. В 1928-1933 рр. працює науковцем Кабінету антропології ВУАН, проводячи чи не найбільші дослідження в Україні польові археологічні дослідження, в тому числі й на Полтавщині.

Під час розгрому наукових кімнат на Україні М.Я.Рудинського 1934 року вислано поза її межі. Лісоповал за Котласом, контора облспоживспілки та обласний музей у Вологді були його місцем роботи до 1944 року, коли, на запрошення Академії наук України, повертається до Києва, де займає посаду вченого секретаря Інституту археології АН УРСР.

1948 року М.Я.Рудинському присвоєна наукова ступінь доктора історичних наук. У 1950-х рр. Михайло Якович очолював відділ первісної археології цього ж інституту. Активно вів польові дослідження, зберіг, описав і опублікував унікальний комплекс петрогліфічних мілюнків Кам'яної Могили поблизу Мелітополя у Приазов'ї. До останніх років життя М.Я.Рудинський підтримував зв'язок з Полтавою, опікувався станом її музейних зборів, відбудовою архітектурного "обличчя" міста.

Помер М.Я.Рудинський 23 червня 1958 року, похований на центральній алеї Байкового кладовища в Києві разом із сестрою Є.Я.Рудинською (Савицькою) (1885-1977) — відомим літературознавцем, перекладачем і музейником. Над їх могилою стоїть скромна гранітна стела з написом: "Михайло Рудинський — археолог".

У Полтаві добре знають ім'я М.Я.Рудинського. Тут навесні 1987 року пройшла одна з перших у колишньому СРСР наукових конференцій, присвячена 100-річчю від дня народження вченого — свого часу репресованого. У Полтавському краєзнавчому музеї створений розділ експозиції, присвячений М.Я.Рудинському. Нещодавно на будинку, де проживав Михайло Якович, встановлена меморіальна дошка досліднику і музейнику, фундатору Полтавського художнього музею, чие ім'я золотими літерами вписане в історію міста й вітчизняної науки.

Літ.: Рудинські Е.Я. и М.Я. Археолог М.Я.Рудинський // Краєвидові записи. — Ахтырка, 1962. — Вип.3. — С.82-89; передрук: Археол. 36. Полт. краєз. музей. — Полтава, 1992. — Вип.1. — С.9-14; Нестула О.О. Некоторий дослідник пам'яток України (М.Я.Рудинський) // Репресовані краснозвіство. — К.: Рідний край, 1991. — С.275-278; Вайнерт Л., Супруненко О. Про книгу та її автора // Рудинський М.Я. Архітектурне обличчя Полтави. — Вип. 2-е, репр. — Полтава: Метон, 1992. — С.П-VII; Граб В.І., Супруненко О.Б. Доля М.Я.Рудинського // Археологія. — К., 1992. — № 4. — С.89-96; Михайло Якович Рудинський (1887-1958): Біобіографічний покажчик / Укл. Шовковиця І.Г., Супруненко О.Б., Удовиченко О.І. — К.-Полтава: Археологія, 2001. — 32 с.

Олександр Супруненко, канд. іст. наук

## Зміст

Передмова до перевидання .....	3
[Авторська передмова] .....	5
Старі майстри .....	6
Портрет XVIII і першої половини XIX ст. ....	9
"Передвижники" .....	11
М. Ярошенко .....	13
Література, примітки укладачів .....	15

